

Člověk a vesmír

Na okraj díla P. Teilharda de Chardin „Lidský fenomén“¹ [1961]

Moderní astronomie nám otevřela dosti skličující² pohled na postavení člověka a vůbec života ve vesmíru. Život je možný jen na planetárních tělesech vymezených vlastností (s vodou, atmosférou atd.), kroužících v rovněž úzce vymezených zónách kolem ústřední hvězdy v určitém období její existence. Není známo, jak často se takové planety u hvězd vyskytují, a teorie o tom se různí. Hvězda sama je zrníčkem v mraku hvězdného prachu, kterému říkáme galaxie. Naše představivost už vypovídá službu, když nám věda jako své zatím poslední slovo ukazuje, že také galaxií je obrovské množství – celý mrak galaxií. Galaxie, hvězdy i planety mají svou historii – historii vzniku, proměn a zániku. Do nepatrného úseku historie jedné planety jediné z myriád hvězd, je vtěsnána historie pozemského života, na jejímž konci se objevuje člověk. I když se přikloníme k názoru, že planetární systém je u hvězd pravidlem a že vždycky na některých planetách vzniká život, který v mnoha případech vede k vysoce složitým organismům, schopným reflexe a promyšleného jednání a tím se snad podobajícím člověku: což není představa nekonečně se opakujících vesmírných koloběhů vposledu stejně deprimující jako představa života jakožto výjimečné nahodilosti, jako náhodné lehké plísně na povrchu jediného zrnka prachu ve vesmíru? Není snad rozdíl mezi náhodnou plísni a mezi plísni pravidelně se v určitých podmínkách vyskytující přece jenom příliš malý? Vesmír bez vývoje, v němž všechny „vývojové etapy“ stále koexistují; vývoj bez cíle, který se nikam nevyvíjí, který nikam nesměruje, ale jen stále opakuje své obludné kruhy; život, který nezná invenci, nezná skutečně nové, ale je pouze věčným návratem a věčnou repeticí sisyfovských úloh... Jaká beznaděj! Jaký div, že i největší myslitelé hledají význam lidského snažení jinde než na scéně kosmu? Vždyť i našemu Rádlovi se zdálo, že svět je jen nahodilým nástrojem pro naše neodvratné poslání a že je nepřeklenutelná propast mezi tím, co se musí stát, co musí člověk provést, co jest jediné správné a žádoucí – a tímto světem.³

A přece stále nějak tušíme, že život a člověk nejsou nahodilými vedlejšími produkty vesmírného dění ani že vesmír není pouhou kulisou, pouhým pozadím pro pravý lidský život. Tápatě jsme se pokoušeli najít vhodný způsob vyjádření této hluboké jistoty o sourodosti vesmírného vývoje a

¹ Ve strojopise následuje odkaz (v poznámce pod čarou): „Pierre Teilhard de Chardin, *Le phénomène humain*. Éditions du Seuil, Paris 1955. 138 stran.“ – Pozn. red.

² Ve strojopise „deprimující“. – Pozn. red.

³ Ve strojopise následuje odkaz (v závorce): „DF II, 626“. Srov. E. Rádl, *Dějiny filosofie*, II: *Novověk*, Olomouc 1999², str. 625. – Pozn. red.

lidského pokolení⁴ a uvítali jsme první kroky člověka do vesmíru, i když zdaleka nejsou náznakem⁵ řešení rozhodující otázky po postavení člověka v kosmu. A v této situaci se nám dostává postupně do ruky dílo vynikajícího francouzského vědce a myslitele Teilharda de Chardin, které se strhující přesvědčivostí před námi otevírá novou perspektivu: člověk má své veliké kosmické poslání – není vržen do cizího, životu nepřátelského, mrtvého kosmu, ale je postaven do špičky vesmírného vývoje, je pionýrem kosmu.

Pierre Teilhard de Chardin se narodil 1. 5. 1881, po vstupu do jezuitského řádu studuje teologii, fyziku, geologii a paleontologii, po celý život se pak věnuje paleontologii a antropologii. Účastní se četných vědeckých výprav, dobývá si po boku D. Blacka a Pej Wen-chunga vysokých zásluh při odkrývání pozůstatků sinantropa v Ču-ku-tien a stává se po celém světě známým učencem, jemuž se posléze dostává nejvyšších poct. Avšak když 10. 4. 1955 umírá, je jenom několika jeho nejbližším přátelům a žákům známo, že hlavní Teilhardův význam neleží v paleontologii. Naprostá většina jeho filosofických a theologických prací nemohla totiž být až do roku jeho smrti pro odpor představených uveřejňována. Avšak ještě v témž roce řada francouzských časopisů, jako *La table ronde*, *Psyché*, *Les études philosophiques* aj., uveřejňuje některé jeho kratší stati a pod záštitou komitétu složeného z četných významných osobností z celého světa vychází 1. svazek sebraných Teilhardových spisů, *Lidský fenomén*.⁶ V následujícím roce vychází kromě souboru *Lidská zoologická skupina*⁷ první svazek korespondence *Listy z cest (1923–1939)*⁸ a svazek souboru *Jak se objevil člověk*.⁹ V té době dochází k vydání prvních překladů Teilhardových prací do jiných řečí. V roce 1957 vycházejí *Nové listy z cest (1939–1955)*,¹⁰ 3. svazek spisů *Pohled na minulost*¹¹ a 4. svazek *Boží prostředí*.¹² 5. svazek nazvaný *Budoucnost člověka*¹³ vyšel až v roce 1959,¹⁴ když se předtím hlavní Teilhardovy práce stávají v ostatním světě známými i v anglických, německých, španělských, švédských a dalších překladech.

⁴ Ve strojopise „poslání“. – Pozn. red.

⁵ Ve strojopise „ačkoli zdaleka nejsou ani náznakem“. – Pozn. red.

⁶ Ve strojopise následuje v závorce: „*Le phénomène humain*“. – Pozn. red.

⁷ Ve strojopise: „mimo soubor *Lidská zoologická skupina (Le groupe zoologique humain)*, první svazek korespondence...“. – Pozn. red.

⁸ Ve strojopise: „*Listy z cest (Lettres de voyage, 1923–1939)*“. – Pozn. red.

⁹ Ve strojopise: „a 2. svazek souboru *Jak se objevil člověk (L'apparition de l'homme)*“. – Pozn. red.

¹⁰ Ve strojopise: „*Nové listy z cest (Nouvelles lettres de voyage, 1939–1955)*“. – Pozn. red.

¹¹ Ve strojopise následuje v závorce: „*La vision du passé*“. – Pozn. red.

¹² Ve strojopise následuje v závorce: „*Le milieu divin*“. – Pozn. red.

¹³ Ve strojopise: „*L'avenir de l'homme*“. – Pozn. red.

¹⁴ Ve strojopise: „v r. 1959“. – Pozn. red.

Počet prací o Teilhardovi rychle roste, množí se stoupenci i odpůrci. Stalo se také trochu módou Teilhardem se zabývat; to však nesmí zakrýt naléhavou potřebu jeho pojetí důkladně promyslit.

Hlavní a největší Teilhardův spis, *Lidský fenomén*, je kniha impozantní perspektivy. Aby mohl ukázat pravé postavení člověka v kosmu a aby mohl ukázat jeho poslání a úkoly, podává nám autor náčrt vesmírného vývoje od elementární úrovně kosmické látky a jejího postupného shlukování přes rostoucí komplikovanost prvních živých bytostí až k vzniku buňky. Poutavě vyloží své pojetí organického vývoje a dostává se k poslednímu jeho článku, k člověku. Zevrubně se zabývá otázkou polidštění (polidštění jednotlivce, polidštění druhu, polidštění Země a vzniku noosféry) a zdůrazňuje mimořádný význam reflexe. Přináší doklady o tom, že vývoj organického života s maximální pravděpodobností je ukončen, že však nastává nová vývojová etapa, totiž rozvoj nad-životu. Právě v naší době se před námi otvírá tato nová cesta. Duchovní vývoj lidstva jeví podle Teilharda význačné rysy konvergence: prvním úkolem je dokončit sjednocení myslí, unanimizaci. Tady už přestává náš autor interpretovat minulost a přítomnost a rýsuje perspektivy budoucího vývoje s takovou myšlenkovou silou, že uchvácení čtete znovu a znovu náročné a závěrečné kapitoly¹⁵ o personalizujícím se univerzu, o bodu Omega a o významu křesťanství v éře, která se před námi otvírá.¹⁶

Proti jednotlivostem provedení grandiózního Teilhardova projektu je možno mít námitky; již řada jich byla vyslovena z nejrůznějších stran. Obrovský význam tohoto pokusu však zůstává neotřesen. Z Teilhardova myšlení vane čerstvý vzduch, v němž se napřimují naše vlastní myšlenky. Ke všem příštím pokusům podobného druhu dojde vždy už v onom velkém prostoru, v oněch velkých dimenzích, které ve svém díle Teilhard odhalil našim úvahám. Řada jeho stoupců i kritiků chápe jeho dílo jako velkolepou syntézu víry a vědy. Myslím však, že je to pouze dílčí a druhotný výsledek uskutečnění Teilhardova hlavního úmyslu, jímž je¹⁷ pokus o koncepci a nástin realizace sjednocení dezintegrovaného života moderního člověka jedinou univerzální, vpravdě „kosmickou“ perspektivou. Moderní věda se zrodila z reflexe, ale ke své vlastní reflexi ještě nedospěla. Vědecké úsilí často ztrácí povědomí o tom, že je úsilím lidským – chce se zdát povzneseným od všeho lidského.¹⁸ Reflexe však ukáže, že všechna věda má být vposledu pomocí člověka¹⁹ v plnění pravého lidského poslání. Proto

¹⁵ Ve strojopise: „náročné závěrečné kapitoly“. – Pozn. red.

¹⁶ Ve strojopise: „otevírá“. – Pozn. red.

¹⁷ Ve strojopise: „jest“. – Pozn. red.

¹⁸ Ve strojopise: „povzneseným a oproštěným od všeho lidského“. – Pozn. red.

¹⁹ Ve strojopise: „člověku“. – Pozn. red.

může Teilhard při svém postihování lidského místa uprostřed kosmických souvislostí pracovat vědeckými metodami a zůstat na křesťanské základně. Proto se člověk v Teilhardově kosmologii neztrácí, ale naopak se mu dostává právě v této perspektivě kosmického významu; a tento kosmický význam není rušen, ale naopak posílen a naplněn křesťanskou zvěstí.

Překvapivé výklady Teilharda de Chardin přes svou nezvyklost odhalují našim očím pohledy přece jenom už náznakem tušené, které nám připadají nějak známé, jakoby jenom dávno zapomenuté, nyní však s jasnou přesvědčivostí v plném světle se otvírající. Snad i v tom tkví strhující moc světového rozvrhu, v němž vše má svoje pravé místo a v němž člověk, lidstvo plní své velké poslání. U této skutečnosti se však nesmíme zastavit: před námi stojí úkol, ba povinnost chopit se nabízeného programu, analyzovat s největší odpovědností předkládané pojetí, odhalit chyby a omyly, najít lepší formulace, doplnit chybějící momenty a tak pokračovat na započatém novém díle.